

Тернопільський національний економічний університет
Факультет аграрної економіки та менеджменту

Кафедра економічної теорії

Міждисциплінарна курсова робота

з економічної теорії

на тему:

***«Аналіз стану і тенденцій розвитку ринку цукру
(національний аспект)»***

Студента групи ОПЗ-21

Мельник І.В.

Керівник

к. е. н. Вірковська А.А.

Тернопіль - 2017

План

Вступ

1. Теоретичні засади функціонування ринку цукру як державної монополії України.
2. Аналіз стану і тенденцій розвитку національного ринку цукру (за 2010-2015 рр.).
3. Проблеми і перспективи розвитку ринку цукру в Україні.

Висновки

Список використаної літератури

Зміст

Вступ.....	4
1. Теоретичні засади функціонування ринку цукру як державної монополії України	7
2. Аналіз стану і тенденцій розвитку національного ринку цукру (за 2010-2015 рр.)	16
3. Проблеми і перспективи розвитку ринку цукру в Україні	22
Висновки	26
Список використаної літератури.....	29

Вступ

Україна належить до традиційно цукрових держав світу, що зумовлюється досить сприятливими ґрунтово-кліматичними та економічними умовами для розвитку буряківництва й виробництва цукру. Коріння галузі сягає 20-х років XIX століття. Однак її матеріально-технічна база неодноразово зазнавала значного руйнування, а вирощування цукрових буряків опинялось у кризі, як це, зокрема, бачимо і в останні роки.

На сьогоднішній час 60% цукру від світового обсягу виготовляють з цукрової тростини, а 40% - з цукрових буряків. В загальному понад 120 країн виготовляють цукор. Україна являється одним з найбільших виробників бурякового цукру за виробничим потенціалом.

Галузь цукру згадується ще в 20-их рр. XIX ст. З тих часів виробництво цукру, серед харчових галузей країні набуло пріоритетного значення, за рахунок власного виробництва, ця галузь, забезпечує потреби держави цукром: нарощує його обсяг, збільшує експорт та повністю відмовляється від ввезення тростинного цукру-сирцю для внутрішніх потреб.

В Україні однією із стратегічно важливих галузей харчової промисловості є буряко-цукрова промисловість, яка поєднує в собі цукрові заводи та обслуговуючі підприємства галузі, виробників провідного та фабричного насіння цукрового буряка.

Протягом останнього десятиріччя XX ст., зазнало значної руйнації буряко-цукрове виробництво, через вплив економічної кризи на неї, втрату контролю за реалізацією і випуском продукції та державного впливу на процеси у буряко-цукровому підкомплексі, не досконалість законодавства на рахунок приватизації процесів перепродажу підприємства, значне подорожчання в енергетичних і матеріальних ресурсів, не ефективне функціонування виробництв в ринкових умовах, і також застосування технології для вирощування, збирання, транспортування та переробки цукрового буряка. Як наслідок – значно підвищиться собівартість вирощування цукрових буряків, та стане збитковим виробництво цукру на великій кількості заводах.

Отже, виникла об'єктивна необхідність проведення аналізу сучасного стану бурякоцукрового підкомплексу та визначення перспектив його подальшого ефективного розвитку.

Основними виробничими ланками ринку цукру є – буряківництво і цукрова промисловість, кожна з яких має свою специфіку розвитку.

Цукрова промисловість є не тільки завершальною ланкою виробництва кінцевого продукту – цукру, а й організатором та інтегратором ефективного функціонування бурякоцукрового підкомплексу.

Незадовільний фінансовий стан більшості бурякосійних підприємств країни, що виявився у відсутності в них коштів для закупівлі добрив, засобів захисту рослин від шкідників, пально-мастильних матеріалів, технічних засобів для вирощування цукрових буряків, за значного підвищення закупівельних цін на ці ресурси призвів до зменшення в останні роки площ посівів цукрових буряків. Утворився дисбаланс між сировинними ресурсами і виробничими силами цукрових заводів, що призвело до скорочення виробничого сезону в цукровій промисловості регіону з 101 доби у 1990 р. до 45–50 діб, що в цілому негативно вплинуло на ефективність роботи галузі. Зменшення площ посівів цукрових буряків у регіоні інтенсивного бурякосіяння деформувало концентрацію і розміщення бурякових плантацій, призвело до збільшення міжобласних перевезень цукросировини.

Завдання курсової роботи полягає у наступному:

- визначити теоретичні засади функціонування ринку цукру, як державної монополії України.
- здійснити аналіз стану і тенденцій розвитку національного ринку цукру за період 2010-2015 рр.
- розкрити проблеми і перспективи розвитку ринку цукру в Україні.

Українська економіка має не великий досвід у діяльності в умовах ринку. Через це в країні ще не достатньо розвинена теорія і практика дослідження ринку та інших сегментів, і в основному ринок товару.

Статистичні методи мають відігравати в дослідженні кон'юктури ринків товарів провідну роль. Із застосуванням цих методів можна оцінювати

параметри основних елементів ринку, та допомагають визначити вплив на розвиток та його стан окремих чинників, і передбачають майбутні зміни на ринку. Достовірна та вичерпна інформація про стан та тенденцію розвитку ринків товару, яку за результатами статистичного аналізу можна отримати, потрібна для суб'єктів ринку, та органам державного управління на регіональному та загальнодержавному рівнях та розвиток рівня задоволення потреб суспільства в послугах та продуктах.

Великою мірою це має відношення до ринку цукру – товару, який виступає сировиною для багатьох переробних галузей, а також є одним із важливих продуктів харчування. Для виробництва цукру в нашій країні є дійсними 122 цукрових заводи, і посіви цукрових буряків займають 3,1 % площ посіву України. На світовій торгівлі цукор є одним з головних продуктів. Україна, займала провідне місце як досить важливий експортер цукру до 1996 р.. Останнім часом тенденція кон'юнктури спостерігається негативною, як на зовнішньому так і на внутрішньому ринку цукру в нашій країні, саме тому актуальними та важливими є дослідження стану тенденцій розвитку світового та національного ринку цукру.

1. Теоретичні засади функціонування ринку цукру України.

Основним регулятором освоєння й функціонування ринку завжди була і повинна бути держава. Про це переконливо свідчить досвід усіх країн світу. Таке регулювання особливо необхідне в перехідний період до ринку.

Продовольчий ринок України в цілому і одна з його провідних структур – ринок цукру займають важливе місце в економіці країни. Його стан є вирішальним у забезпеченні належного рівня харчування населення, добробуту суспільства. Разом з тим він позитивно впливає на розвиток інших галузей економіки. Розрахунки показують, що один працівник у сільськогосподарському виробництві створює до п'яти робочих місць для інших суміжних галузей. [3 с. 56]

Як показує вивчення теоретичних основ ринку, у світі не існує єдиної теорії ринку й управління. У зв'язку з цим, враховуючи критичну оцінку соціально-економічної ситуації в Україні, необхідно зважено підходити до вибору найбільш раціонального варіанта ринку цукру та ринкових відносин з урахуванням рівня розвитку виробництва, регіональних національних особливостей і традицій.

Виходячи із зазначеного, важливо звернути увагу на трактування поняття ринку в економічних публікаціях, перехід до якого пов'язується з ростом рівня добробуту населення, підвищенням продуктивності праці та ефективністю виробництва. Більшість вчених-економістів поняття ринку розглядають в контексті соціально-економічних відносин, які виникають і розвиваються в сфері обміну відтворювального процесу.

В основному поняття “ринок” і “ринкові відносини” трактуються в сучасній економічній літературі як форма реалізації товарно-грошових відносин та обмін між продавцями і покупцями. Обов'язковими компонентами аграрного ринку в агропромисловій сфері є ринки продукції та послуг, засобів виробництва, праці, цінних паперів, науково-технічної продукції тощо

Дослідження показало, що ринок як економічну категорію доцільно розглядати у більш широкому аспекті з урахуванням соціальної орієнтації політичної й економічної діяльності держави, підвищення її ролі в

економічному регулюванні відносин між галузями, здійснення розширеного відтворення в усіх сферах АПК. Ринок не слід розглядати тільки у сфері обміну, оскільки виробництво формує пропозиції, а споживання і розподіл – попит. У свою чергу, ринкові ціни складаються під впливом витрат виробництва, якості продукції, попиту і пропозиції. [8 с. 176]

Отже, виходячи з економічної теорії, ринок являє собою складову механізму регулювання економіки, яка ґрунтується на сукупності способів і методів організації управління структурних галузей народного господарства. Він може бути об'єктивним, тобто функціонувати стихійно, без втручання держави і суб'єктивним, з вирішальним втручанням держави в регулювання економічного життя. Причому, в умовах “чисто” ринкової економіки організаційно-економічні фактори ефективності зумовлюються ринками, які визначають структуру агропромислового виробництва, господарський механізм, механізм регулювання міжгалузевих відносин. Головним фактором є конкуренція, яка визначає темпи динамічного розвитку економічних процесів і нерозривна з ціною, попитом і пропозицією. Останні регулюють виробництво, розподіл, обмін і споживання суспільного продукту без будь-якого стороннього втручання, забезпечуючи ринкову рівновагу. Головними елементами цього процесу є механізм ринкового регулювання розвитку економіки; закон попиту і пропозиції; ринкова рівновага; конкуренція.

Ринкова рівновага передбачає передусім відсутність надлишкового попиту та надлишкової пропозиції, а отже, можливості реалізації вироблених у народному господарстві товарів та наданих послуг, їх придбання покупцями за наявними цінами, що забезпечує стабільний розвиток усієї економіки. Основними законами ринкової рівноваги є закон попиту і пропозиції.

Усі складові, під впливом яких діє той чи інший фактор ефективності, рівнозначні. Закон попиту розкриває взаємозв'язок між ціною і попитом, відповідно з яким при незмінюваності всіх інших параметрів зниження ціни зумовлює відповідне зростання попиту і навпаки. Зміст закону пропозиції полягає в тому, що при перевищенні пропозиції над попитом товари та послуги продаються за цінами, нижчими від вартості та її модифікованих форм. В

умовах вирівнювання попиту і пропозиції товари і послуги продаються за цінами, що відповідають їх вартості, тобто встановлюються ціни рівноваги.

Ринковий механізм регулює найважливіші параметри економічного розвитку. Він об'єднує виробників і споживачів в єдину економічну систему, підпорядковує виробництво вимогам задоволення суспільних потреб через платоспроможний попит; стимулює розробку та впровадження у виробництво науково - технічних досягнень, зменшення витрат, підвищення якості товарів, постійне розширення їх асортименту, що в кінцевому підсумку забезпечує підвищення продуктивності суспільної праці. Ринковий механізм діє серед товаровиробників, завдяки чому із товарного виробництва вибувають ті господарські суб'єкти, результати діяльності яких не відповідають сучасним вимогам. Ринкова система може регулювати лише ті суспільні потреби, які виявляються через платоспроможний попит.

Найбільше впливає на величину попиту і пропозиції зміна ціни. Взаємозв'язок між еластичністю попиту і пропозиції розкриває закон попиту і пропозиції. Його зміст полягає у взаємозалежності між кількістю товарів і послуг, на даний час пропонованих виробником, і попитом на них. Ця залежність виражається, насамперед, у тому, що пропозиція формує попит через асортимент виготовлених товарів і запропонованих послуг та цін на них, а попит визначає обсяг і структуру пропозиції, впливаючи при цьому на виробництво.

Сучасний ринок регулюється державою за допомогою правових актів, що закріплюють ринкові відносини, широкого використання договірних відносин через фінансування розвитку державного сектора, науки, культури, освіти, соціального захисту населення, через податкову, кредитну, банківську системи, ціноутворення та інші регулятори з метою досягнення цілей, визначених державною соціально-економічною політикою. [12 с. 89]

В Україні для становлення й ефективного функціонування регульованої ринкової економіки, раціонального поєднання державних і недержавних засобів впливу необхідно створити належні умови для запровадження повноцінних ринкових відносин; чітко визначити функції держави в нових умовах

народногосподарської діяльності.

Орієнтація на ринкову економіку є основою для усунення кризових та інших негативних явищ у сфері виробництва, перерозподілу і споживання. Вчені єдині в тому, що формування концепції функціонування цукробурякового виробництва, ринку цукру та ефективних ринкових відносин на базі збереження тенденцій, що склалися в сільському господарстві, безперспективне.

Не випадковим, як показало вивчення проблеми, є підвищений інтерес учених до визначення сутності ринку цукру. Основні дослідники ринку цукру віддають перевагу вивченню організації виробництва, включаючи виробництво сировини і виробництво цукру та його реалізацію. Меншою мірою приділяють увагу ролі держави у провідних процесах регулювання виробництва і реалізації цукру. У вітчизняних економічних публікаціях про ринок цукру, про основні положення його сутності не знаходять свого повного висвітлення. Перевага у значній мірі віддається методологічним проблемам формування, функціонування та розвитку ринку цукру, зокрема змісту, структурі і основним напрямом створення регульованого, соціально орієнтованого ринку цукру, концептуальним основам формування і функціонування бурякоцукрового комплексу в цілому.

Проте до останнього часу, аналізуючи сутність ринку цукру, можна помітити неповноту концептуальних положень щодо аграрного ринку, в тому числі і ринку цукру, особливо в частині принципів, цілей і завдань. Поки що ринок цукру не розглядається в якості сукупності прийнятних для всіх зацікавлених сторін принципів і методів державного впливу на економічну інтеграцію цукрової галузі, розвиток взаємопов'язаних трьох галузей – сільського господарства, переробників сировини і торгівлі. При цьому не враховуються проміжні сфери діяльності, пов'язані з матеріально-технічним забезпеченням, транспортними й іншими послугами, промисловість, що виробляє обладнання для цукрових заводів, наукове забезпечення тощо.

Метою ринку цукру є забезпечення динамічного розвитку всіх відповідних галузей, підвищення ефективності і конкурентоспроможності,

досягнення на цій основі надійної продовольчої безпеки країни.

Для цього держава має сприяти формуванню, розвитку і регулюванню ринку цукру; налагоджувати взаємне інформування, координацію та узгодженість дій щодо розвитку торговельних відносин і в перспективі – відповідно до умов СОТ; створювати інтегровані регіональні інформаційні системи з використанням можливостей Інтернет та інших способів обміну інформацією.

Дослідження дають підставу стверджувати, що розвиток ринку цукру повинен базуватися на принципах поважання інтересів кожного учасника процесу з визначенням пріоритетів, орієнтованих на досягнення загальних цілей. Ринок цукру має забезпечувати продовольчу безпеку країни, повноцінне харчування населення за доступними цінами, створювати умови для соціального розвитку сільських територій, вирівнювання прибутків товаровиробників на рівні харчової галузі. Постійною умовою має стати розвиток ринкових відносин та їх державне регулювання, створення сприятливих умов для руху цукру та виробів з нього, узгодження експортно-імпортних відносин із загальною потребою національного ринку.

Узгоджена державна аграрна політика щодо ринку цукру буде ефективною, якщо всі зацікавлені сторони матимуть рівні економічні умови, а створений за підтримки держави реальний діючий механізм сприятиме її реалізації.

В умовах ринку особливого значення набуває регулювання економічних відносин між виробниками цукру, сировини і державою. Основою цих складових має бути розмежування завдань і сфери діяльності між сільськогосподарськими підприємствами, цукровими заводами і державою.

Таким чином, ринок, як і ринкові відносини, характеризується взаємодією між численними суб'єктами ринку. Серед них – виробники сільськогосподарської продукції, її переробники і постачальники засобів виробництва, банкіри і торговці, рядові споживачі продукції. Кожний із них розміщується і взаємодіє в певному сегменті ринку. Поряд з ними на ринку функціонує ще один, його найголовніший суб'єкт – держава. Її роль досить

велика, а діяльність всепроникаюча. В умовах ринкової економіки взаємовідносини держави та аграрного сектора набувають особливого характеру.

Дослідженням встановлено, що перехід до ринку взагалі не можливий без регулюючої ролі держави. Це підтверджується досвідом багатьох країн світу та вітчизняною практикою. [1 с. 112]

Сутністю ринку цукру, як і інших провідних сегментів продовольчого ринку, мають бути чітко сформована аграрна політика з визначеними цілями і завданнями на певний період (відповідні закони, що регулюють продовольчий ринок, повинні базуватися на основоположних концепціях аграрної реформи); створення рівних економічних правил гри; регулювання виробництва і реалізації цукру та постійна фінансова і матеріально-технічна підтримка виробників як сировини, так і цукру; забезпечення збалансованих економічних інтересів та соціально-економічний розвиток суб'єктів ринку, їх захист.

Одним із механізмів реалізації сутності ринку цукру є розробка і здійснення державних програм виробництва цукру та продуктів його переробки, врахування потреб експортної торгівлі. Важливою ланкою сутності ринку цукру має бути впровадження новітніх досягнень науково-технічного прогресу в галузях виробництва та торгівлі.

В умовах правової невизначеності діяльності державних органів влади підтримка АПК в цілому не має системного характеру, що ставить сільських товаровиробників і цукрові заводи у складне становище.

Продуктова програма, як елемент сукупності ринку цукру, регулювання ринкових відносин в АПК, повинна включати прогноз виробництва, попиту і пропозиції, цінової кон'юнктури на внутрішньому і зовнішніх ринках; баланси використання продукції; заходи державного стимулювання виробництва цукру та його реалізації; визначення фондів стратегічних резервів, ринкових інтервенцій і їх використання в наступному році; склад та розміри запроваджуваних імпортно-експортних обмежень і підтримки; заходи з регулювання виробничо-технічного, наукового, інформаційного забезпечення.

З посиленням реформаційних процесів в АПК, які передбачали

приватизацію підприємств у цукровій і аграрній галузях, становлення інституту приватної власності на землю та майнові комплекси, підвищився науковий інтерес до проблем ринкової економіки, ринкових відносин і, зокрема, ринку цукру.

Аналізуючи загальний стан галузі, вітчизняні вчені пов'язують його з безсистемним проведенням аграрної реформи, нехтуванням пріоритетів, рекомендованих наукою, відходом держави від економічно обгрунтованого регулювання ринкових відносин, нав'язаною із-зовні моделлю розвитку економіки з елементами теорії ринку А.Сміта і монетаризму М.Фрідмена. Це спричинило руйнування бурякоцукрового комплексу, ринку цукру, що, в свою чергу, призвело до занепаду сільської інфраструктури. Відкритість кордонів, лібералізація торговельної діяльності зумовили штучний розвиток кризових явищ у всіх секторах аграрної економіки, в тому числі і в торгівлі цукром.

В економічній теорії сформовано поняття і сутність світового ринку – це ринок експортних товарів, вироблених у кращих умовах найбільш ефективними виробниками, які реалізуються за прийнятними для виробників цінами. Світові ціни – це ціни, сформовані на основі собівартості продукції у кращих умовах її виробництва ефективними виробниками, з урахуванням експортних субсидій та інших форм стимулювання експорту. Решта виробників, які працюють у гірших умовах, або менш ефективними способами, мають вищу собівартість і не можуть конкурувати із світовими цінами, повинні застосовувати заходи захисного характеру. У протилежному випадку відповідні галузі сільського господарства будуть банкрутами.

Це, природно, непереборний чинник, який потрібно враховувати при організації зовнішньоторговельної політики, особливо, коли йдеться про цукор. Бурякоцукрове виробництво не можна відривати від загальної стратегії розвитку аграрного сектора економіки країни. На даному етапі аграрна економічна думка має зосередитись на політико-економічному аспекті реформ. Особливого значення нині набувають розкриття функціональних основ ринкового господарства, його облаштування та залучення до товарно-грошових відносин усіх сільськогосподарських товаровиробників, населення як головного

споживача цукру. Потрібно досягти збалансованості попиту, пропозиції і платоспроможності – основних складових економічного механізму регулювання й підтримки галузі.

До основних причин виникнення кризового стану в галузі часто відносять руйнування планової адміністративно-командної системи управління та безсистемний перехід до невизначеного економічного механізму господарювання; відсутність концептуального бачення економічних перетворень у цукровій промисловості та законодавчого забезпечення ринкових перетворень, а також обґрунтованої державної економічної політики по відношенню до цукрової промисловості та суміжних галузей; втрату державного впливу на виробництво та реалізацію цукру на внутрішньому ринку.

Основні причини кризових явищ у цукробуряковому підкомплексі полягають у розриві традиційних економічних зв'язків з Росією та іншими країнами СНД, внаслідок чого українське буряківництво залишилось фактично без фосфорних та деяких видів калійних добрив, без просапних тракторів, багатьох видів устаткування та матеріалів для цукрової промисловості, напрацьованих ринків збуту насіння тощо. Державно-монополістична система господарювання була замінена не ринковими відносинами, а гіршим видом монополії – організаційно-галузевою або відомчою. За короткий строк в результаті деформації цін на користь комерційних та галузевих структур у виробників було вилучено значні кошти і мелясу, що призвело до фінансової кризи, вимушеного введення бартерних відносин та давальницьких схем переробки сировини, відсутності реальних процесів приватизації в цукровій промисловості та усунення від даного процесу виробників сировини. [7 с. 226]

Дослідженнями доведено, що існуючі моделі ринкових відносин між виробниками сировини і цукру потребують зваженої оцінки, і це може бути предметом самостійного дослідження. Методологічно при аналізі виробничої діяльності цукробурякового підкомплексу автор виходив із теорії ринкової економіки та її базової складової – теорії капіталу і теорії доданої вартості, на основі яких, власне, ґрунтується головний економічний закон ринкового

виробництва.

Збільшення виробництва цукросировини і цукру можливе на основі впровадження нових технологій та інтегрованих систем, здатних об'єднувати товаровиробників сировини, цукрові заводи та деякі інші структури. Обов'язковим їх елементом є спільні підприємства, спільна діяльність, залучення іноземних інвестицій, об'єднання цукровиробників із сільськогосподарським виробництвом.

Значна частина економічних дослідників основну причину занепаду галузі вбачають у незадовільному матеріально-технічному та фінансовому забезпеченні сільського господарства. Майже 50% сільськогосподарських підприємств завершили останні п'ять років зі збитками, що посилює руйнівні процеси у сфері ресурсного потенціалу АПК. Крім того, практично призупинився процес інвестування агропромислового сектору. [11 с. 55].

В останні п'ять років близько половини бурякосійних сільськогосподарських підприємств змушені були зменшити до мінімуму посіви цукрових буряків через брак мобільної техніки, палива та інших ресурсів. У господарствах не вистачає оборотних коштів для їх придбання.

Здійснюючи наукове забезпечення АПК, наукові установи системи УААН розробили 37 моделей нових машин та устаткування, 22 високоефективні технології, понад 30 вихідних вимог на нові технічні засоби, комплекти нормативно-технічної документації та рекомендації. Більшість технічних розробок конкурентоспроможна і їх впровадження в практику зменшить залежність України від імпорту зарубіжної техніки.

2. Аналіз стану і тенденцій розвитку національного ринку цукру (за 2010-2015 рр.)

Найвищої урожайності цукрових буряків було досягнуто в Україні в 1990 році, коли на площі 1605 тис. га в середньому було зібрано по 345 ц/га, а валовий збір становив 61,8 млн. т. Однак вихід цукру з перероблених буряків був низьким – 10,16 відсотків.

З кінця 90-х років поступово зростає рівень рентабельності виробництва цукрових буряків. У середньому за 1998-1999 рр. він досяг в Україні 34%, що майже на 8% вище середньорічних показників попереднього п'ятиріччя.

Цукрові буряки навіть при урожайності 317 ц/га забезпечили у 2002 р. рівень рентабельності 43,2%, і хоча це майже у 3,7 раза нижче рівня рентабельності виробництва зерна, але маса прибутку з гектара цукрових буряків перевищувала його одержання з гектара зернових у 2,9 раза.

Для українського села буряківництво має велике соціально-економічне значення. Адже розвиток галузі тісно пов'язаний з розширенням робочих місць у сільськогосподарських підприємствах, підвищенням рівня оплати праці трудівників бурякових плантацій, створює можливості для поліпшення інфраструктури сільських поселень.

Дослідження показали, що ресурсний потенціал України, наявність природних умов та її геополітичне розташування створюють реальні можливості розвитку конкурентоспроможного виробництва цукру на світовому ринку. [10 с. 46]

У кінці 2000-х років в Україні було зосереджено 20,7% посівних площ цукрових буряків усіх бурякосіючих країн світу й одержано п'яту частину світових валових зборів цукрової сировини. Україна виробляла 13,3% від обсягу бурякового цукру і 4,7% від загального виробництва цього продукту в світі та була п'ятою після Бразилії, Індії, Китаю і США державою світу за обсягами виробництва цукру.

Таким чином, створення потужного ресурсного потенціалу цукробурякового виробництва в Україні, розвиток наукових наробок щодо застосування нової вітчизняної технології вирощування і збирання цукрових

буряків у сприятливих ґрунтово-кліматичних умовах, наявність накопиченого власного досвіду українських селян у галузі буряківництва стало реальною основою для успішної конкуренції країни за вихід на світовий ринок цукру.

Справжньою революцією в буряківництві, насамперед у технології вирощування, було створення в українських наукових організаціях однонасінних форм та виведення високопродуктивних сортів цукрових буряків.

Цукор з початку його появи у вжитку як продукту споживання, став досить розповсюдженим ринковим товаром, що зумовлювалось, з одного боку, його високою харчовою цінністю, а з другого – обмеженим ареалом виробництва. Нині вільний світовий ринок щорічно поглинає до 35 млн. т цукру. Водночас слід відмітити, що ринок цукру належить до найбільш нестійких продуктових ринків, який характеризується по окремих роках значними коливаннями як в обсягах реалізації, так і в цінових показниках. Враховуючи важливість цукру, який має досить високе соціально-економічне значення в структурі споживання продуктів харчування людей, у всіх країнах виробництво цукрової сировини і самого цукру дотується з державного бюджету.

В дисертації досліджено становлення ринку цукру в Україні. Його зародження відноситься до ХХ ст. Розвиток ринку цукру пов'язаний з певними труднощами, що нерідко ставили під загрозу існування самого виробництва цукру.

Починаючи з 2010 р. у цукробуряковому підкомплексі набули поширення деструктивні процеси, внаслідок яких Україна поступово втратила ринки збуту цієї продукції. Однією з причин такого стану була відмова участі держави у регулюванні ринкових процесів перехідної економіки в агропромисловому виробництві. Вже тоді деякі фахівці й політологи стверджували, що АПК найбільше готовий до сприйняття ринкових відносин і що ця сфера діяльності не потребує втручання держави. Основним регулятором економічного розвитку галузі вони вважали стихійний ринок, модель якого характеризувалась економічною теорією як “чистий капіталізм”. Така модель ринку знайшла застосування на початковій стадії розвитку капіталістичного

способу виробництва. В подальшому розвинуті країни з активною участю державних структур перейшли до сучасної ринкової економіки. [9 с. 13]

Таблиця 1

Основні показники розвитку буряківництва в Україні [4 с. 169]

Рік	Посівні площі, тис.г.	Урожайність, ц/га	Валовий збір буряків, тис. т.
1990	1605,0	276,0	44264
2002	747,0	177,0	13199
2003	970,3	182,6	15575
2004	897,0	189,3	14452
2005	773,4	201,2	13392
2006	732,1	238,3	16600
2007	652,0	248,2	15468
2008	789,2	285,0	22421
2009	584,0	292,0	14800
2010	350,0	354,7	13725
2011	327,6	314,8	10068
2012	502,9	280,0	13749
2013	544,4	363,3	18740
2014	499,6	328,9	13549
2015	533,2	372,5	19124

Зміни цих показників значною мірою впливають на обсяги виробництва цукру. Так, якщо в 2013 році було вироблено 1,85 млн. т цукру то в 2012 році 1,3 млн. т, що передусім зумовлено валовим збором сировини.

У валовому зборі буряків 2012 року можна виробити 1,3 млн. т цукру, тоді як потужності 100 переробних підприємств, що працюють, досягають 4 млн.т, тобто середній рівень забезпеченості заводів сировиною не перевищує 20–25 %. В Україні є 39 цукрових заводів, забезпечених схемами переробки сирцю тростинного цукру, які давали змогу у попередні роки переробляти його обсягом до 2 млн. т. Щоб не

допустити “подорожчання” цукру в Україні, процес переробки тростинного цукру-сирцю, починаючи з 2011 до 2014 року, збільшувався. Були створені проекти законів про безмитне ввезення великих партій цукру-сирцю, окрім 260 тис. т, які Україна може щороку ввозити за умов ВТО [5 с. 306].

Переважно цей цукор завозили нібито для переробки на давальницьких засадах. Проте після кожного ввезення великих партій цукру-сирцю ціна на власний буряковий цукор стрімко падала. Так, у 2009/2013 Маркетинговому році (МР) вона впала з 2,48 до 2,35 грн./кг, а у 2013/2014 МР – з 4,09 до 2,48 грн./кг і, отже, сприяла збагаченню цієї харчової галузі чужої держави. Тому в 2013–2014 роках різко зменшилась переробка в Україні тростинного цукру-сирцю, а в 2015 році зовсім припинилася.

Що ж стосується експорту цукру Україна стала більш ніж на 25% імпортозалежною державою і втратила продовольчу безпеку в цьому сегменті ринку. На сьогодні цукрові заводи можуть виробляти 3,5 млн. тонн бурякового цукру, однак через втрату зовнішніх ринків збуту обсяги виробництва обмежуються потребою внутрішнього ринку. Також варто сказати, що в буряку, який вирощується в Україні, знижений вміст цукру, то виходить що лише 12% маси цукрового буряка екстаргується у вигляді цукру, що на 10-12% нижче від рівня ЄС. Білий цукор, що виробляється в Україні, як правило, не відповідає міжнародним стандартам (вміст золи, колір, зернистість), тому на міжнародному ринку його можна продавати лише зі знижкою. має знижений рівень цукристості [9, с. 41].

Останнім часом в Україну у все більших обсягах ввозяться синтетичні цукрозамінники, які широко використовуються у харчовій промисловості та витіснили значний сегмент ринку для вітчизняного цукру. Проте використання цукрозамінників та синтетичних підсолоджувачів негативно впливає на стан здоров'я населення, особливо на дитячі організми, а також призводить до зменшення обсягів споживання природного бурякового цукру [4, с. 170].

Аналіз динаміки індексу споживчих цін цукру, показав, що дана характеристика внутрішнього ринку є надзвичайно мінливою (рис. 1). Шокове зростання цін на цукор в 2009р. наврядчи можна пов'язувати із економічною кризою - за висновком більшості вітчизняних експертів, об'єктивних підстав для цього не було [12, с. 161].

Ймовірно, причина криється у, здебільшого, суб'єктивних чинниках зростання. Так чи інакше, але споживачі зазнали суттєвих збитків.

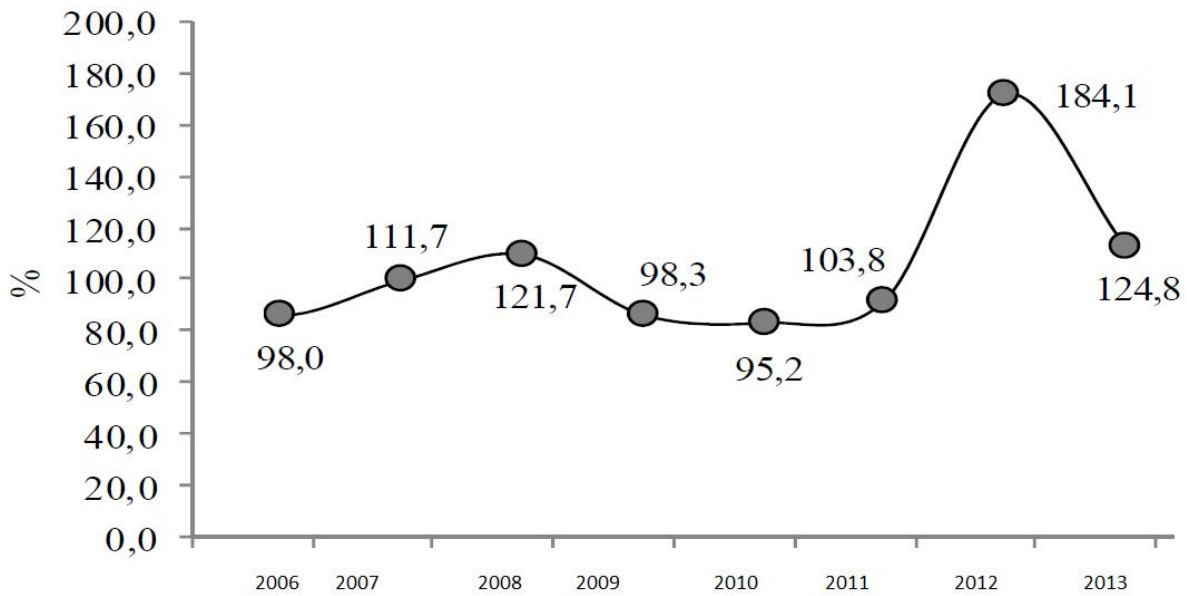
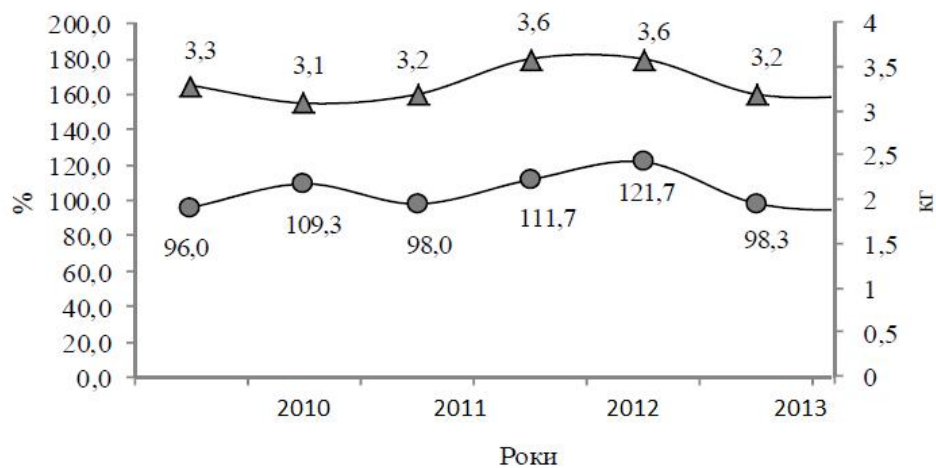

Рис. 1. Індекс споживчих цін на цукор в Україні, % [11 с. 167]

Тому стрімке підвищення цін даного продукту негативно впливає на бюджети домогосподарств. Проблема посилюється тим, що попит на цукор є нееластичний по ціні - як бачимо, споживча реакція домогосподарств на цінові коливання на ринку цукру не описується законом попиту (рис. 2).

- — індекс споживчих цін на цукор, %
- ▲ — споживання цукру в домогосподарствах (у перерахунку в первинний продукт) у середньому за місяць у розрахунку на одну особу, кг

Рис.2. Графіки індексу цін на цукор та споживання цукру в домогосподарствах [11 с. 163]

Припущення підтверджується результатом кореляційно-регресійного аналізу – зв'язок між коливаннями цін на ринку цукру та споживанням цукру відсутній ($R = 0,075$) [11 с. 162].

В 2012 році посівна площа цукрових буряків склала 502,9 тис. га. (2011 рік – 327,6 тис. га) [11 с. 70].

Через дещо затяжний хід весняних процесів сівба цукрових буряків в областях Степу розпочалася в першій, на решті території – в другій декаді квітня за умов оптимального та достатнього зволоження в більшості областей країни. В цілому, в господарствах України в оптимальні та допустимі строки цукровими буряками засіяно 87 % посівної площі, а решта у більш пізні строки, тоді як у 2012 році темпи сівби були значно нижчими і становили 53 відсотка.

Найбільші площі посіву цукрових буряків посіяні у наступних областях: Вінницькій – 76,4 тис. га, Полтавській – 72,6 тис. га, Тернопільській – 61,2 тис. га, Хмельницькій – 50,1 тис. га.

Валовий збір солодких коренів очікувався в обсязі 18,0 млн. тон та виробництво цукру в обсязі 2011 тис. тон (внутрішнє споживання цукру становить 1982 тис. тонн) [11 с. 71].

3. Проблеми і перспективи розвитку ринку цукру в Україні.

Існує істотний брак багатьох ресурсів, необхідних для розвитку української цукрової промисловості. Це, насамперед, капітал, енергія та добрива. За кожен КВт енергії, кожен тону добрив, витрачені на виробництво цукру в Україні, треба заплатити, до того ж їх уже не можна буде використати в інших галузях. Те саме стосується й кожної гривні інвестицій. Виграє чи програє Україна від того, що ці обмежені ресурси буде використано саме на виробництво цукру, а не на інші цілі, залежить від відносної конкурентоспроможності виробництва цукру.

Той факт, що галузь історично відігравала в певній країні істотну роль, не означає, що ця галузь автоматично є конкурентоспроможною. У минулому виробництво цукру в Україні визначалось планом, а тому, з погляду критеріїв ринкової економіки, тут не обійшлося без істотних викривлень.

Сприятливі агрокліматичні умови, які переважають в Україні, також автоматично не гарантують конкурентоспроможність. По-перше, високі врожаї цукрових буряків самі по собі не є достатньою умовою для конкурентоспроможності виробництва цукру, бо кінцевий продукт – цукор – являє собою поєднання виробництва цукрового буряку та його переробки. Без ефективної переробної промисловості, навіть найкращі врожаї буряку не принесуть користі. [2 с.165]

По-друге, високоякісні українські ґрунти також обмежені. Поля, які можуть давати 80-90 т цукрового буряку з гектара, можуть також давати найвищі врожаї, скажімо, пшениці, соняшнику чи інших культур. Рішення про те, щоб засіяти гектар насінням цукрових буряків, одночасно є рішенням не засівати цей гектар насінням пшениці чи якоїсь іншої культури. Якщо прибуток, що його можна одержати від пшениці чи іншої культури, перевищує прибуток від цукрового буряку, тоді це рішення не є оптимальним з економічного погляду, хоч яким вражаючим буде врожай цукрового буряку з чисто агрономічної точки зору.

Виробництво цукру в Україні буде конкурентоспроможним лише тоді, коли доходи від продажу цукру на міжнародному ринку перевищуватимуть

сумарні витрати на виробництво цього цукру, оцінені у світових цінах. Визначити відповідні світові ціни на цукор та такі фактори виробництва, як енергія чи добрива, відносно легко, оскільки ці продукти добре визначені, достатньо гомогенні, крім того вони продаються на міжнародному ринку. А от визначити світові ціни на такий фактор виробництва, як земля, набагато складніше, бо земля не продається на міжнародному ринку. У таких випадках економісти застосовують концепцію оптимальних витрат. Оптимальною витратою щодо певного фактора виробництва є прибуток, який він може принести при найкращому можливому альтернативному використанні. Звідси, оптимальною витратою гектара землі, що використовується для виробництва цукру, є найвищий прибуток, який може принести цей гектар, якщо на ньому посадити якусь іншу культуру, наприклад, пшеницю.

Більше того, при оцінці фактичних економічних витрат виробництва цукру слід враховувати знос обладнання на цих заводах. Слід також зважати на той факт, що, хоча ціни на енергію в Україні зросли, вони все ще не досягли світового рівня.

Собівартість цукру, виробленого цукровими заводами в Україні, складає у кращому випадку близько 450 дол. США за тонну (або 20 центів за фунт), сягаючи аж 750-850 доларів за тонну (35-40 центів за фунт) у багатьох інших випадках.

Вищі чи нижчі ці оціночні витрати за світові ціни на білий цукор? Єдиної світової ціни на цукор не існує. Натомість, на світових ринках постійно застосовують декілька цін на цукор. Ці ціни відрізняються, залежно від якості та ступеня очищення конкретного цукру (сирець це чи білий цукор, колір, вміст золи, вологість), а також від умов поставки (дата, наявність упаковки, місце, ціна CIF чи FOB). Хоча ці ціни справді відрізняються, але вони тісно взаємопов'язані, оскільки арбітраж гарантує, що коливання цін на одному ринку швидко позначається на інших ринках. [З с. 77]

Широко застосовується такий показник світової ціни на цукор, як так звана ціна ISA. Ціна ISA – це середня величина декількох цін на цукор-сирець. Цукор-сирець продають інтенсивніше, ніж білий цукор, бо білий цукор є

чутливим харчовим продуктом, який слід захищати від вологи та забруднень, тому транспортування його насипом на великі відстані є ризиковним та дорогим.

Оскільки український цукор через його низьку якість на світових ринках можна реалізувати лише із знижкою, ці ціни на білий цукор являють собою верхню межу ціни на український цукор на світовому ринку, а ціна ISA, яка переважно буває нижчою на 3-4 центи за фунт, є нижньою межею. Загалом, український цукор можна оцінити десь на рівні від 200 до 260 дол. США за т (9-12 центів за фунт).

Ціна ISA завжди, за винятком двох міжнародних товарних “криз” у 70-х роках, була нижчою від 13 центів за фунт (290 дол. США за т), протягом тривалих періодів вона залишалась навіть нижчою за 10 центів за фунт (220 дол. США за т). Аналітики Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) та інших організацій не прогнозують можливостей зростання цього рівня цін у найближчі роки. Нинішня ситуація, що характеризується надлишковою пропозицією на світових ринках, ще більше ускладнилася б, якби Україна істотно збільшила експорт цукру, тим самим додатково збільшивши тиск на ціни в бік їх зниження.

Україна має давню традицію виробництва та експорту цукру. Для багатьох українців нема жодного сумніву, що цукор повинен і буде відігравати вирішальну роль у сільському господарстві країни. За останні роки, однак, цукрове виробництво в Україні істотно скоротилось. Цукрові заводи працюють збитково, а доходи від експорту цукру зійшли практично нанівець.

Криза 2006, охопивши всі галузі агропромислового комплексу, особливо відчутно позначилась на цукробуряковому виробництві і призвела до глибокого занепаду буряківництва як провідної рослинницької галузі та руйнування матеріально-ресурсного потенціалу цукрової промисловості. Однак, українські цукрові заводи внаслідок скорочення посівних площ та падіння врожайності хоч і знижували обсяги виробництва цукру, проте ще трималися на плаву. Така ситуація тривала до 2009 року. Бо саме тоді Росія, що була основним споживачем нашого білого золота, ввела проти нього високе ввізне мито – 40

відсотків вартості. Україна не змогла заповнювати навіть невеликі експортні квоти на цукор. Цукрозаводи відчули серйозні проблеми. Гостро забракло обігових коштів, переробка сировини почала провадитися виключно за давальницькими схемами, тобто обходитися без грошей.

В результаті руйнування системи оптової торгівлі цукром втрати зовнішніх ринків його збуту, бартеризації розрахунків та диспаритету цін на матеріально-технічні ресурси і цукор, реалізація його здійснювалася за цінами нижче собівартості. Це призвело до вимивання обігових коштів у бурякосіючих господарств і цукрових заводів. [6 с. 201]

Сьогодні в Україні потрібно формувати регульований ринок цукру, а основною фігурою на ньому має бути його виробник. З теоретичних позицій і на практиці доведено, що ефективне функціонування такого ринку можливе за умови його цілісності й завершеності. Якщо бракує хоч одного елемента, ринок не може нормально функціонувати або не функціонуватиме зовсім. Сьогоднішні проблеми і на ринку зерна, і на ринку цукру свідчать про недосконалість і невідпрацьованість механізму формування внутрішнього ринку й виходу на зовнішній.

Потрібно сформувати відповідний ринковий економічний механізм, і насамперед механізм цінового управління з урахуванням особливостей виробництва сировини, збуту й споживання цукру. Вільний, стихійно створений, нерегульований ринок цукру несе велику загрозу аграрному секторові економіки України.

Зміна стратегії і тактики формування ринкових відносин у цукробуряковому виробництві, чітке дотримання правил гри, тобто використання відповідних економічних, організаційних і правових методів, дозволить змінити на краще соціально-економічну ситуацію у галузі, відновити гідне становище сільськогосподарських товаровиробників на вітчизняному ринку цукру, дати нові робочі місця, поліпшити соціальні умови життя працівників та їхніх родин.

Висновки

Діяльність України у сфері виробництва і реалізації цукру на ринку завжди була стратегічно важливою галуззю і займала провідне місце в економіці країни. Цукор є потенційно високоліквідним товаром, як для внутрішнього, так і для зовнішнього ринку. Галузь тісно пов'язана з багатьма іншими виробництвами і тому залишається і сьогодні найважливішою складовою продовольчої та технологічної незалежності держави. Проте сьогодні цукрова галузь із стратегічної перетворилась на дотаційну, що може викликати нестачу цукру навіть на внутрішньому ринку держави.

Відновлення експорту українського бурякового цукру, підвищення його конкурентоспроможності й активізації просування на продовольчі ринки зарубіжних країн є однією з найголовніших позицій розвитку галузі. За часи незалежності завершилась приватизація цукрових заводів, створено агропромислові холдинги, а кон'юнктура світового ринку, цінова ситуація та деякі державні міри останнім часом спричинили зацікавленість сільськогосподарських виробників у вирощуванні цукрового буряка.

Основні причини кризового явища у буряко-цукровій галузі :

- Зникнення економічного бажання виробників у вирощуванні цукрових буряків;
- Послаблення ролі держави у розвитку буряко-цукрового виробництва і загально економічна криза;
- Не удосконалений механізм економічного регулювання виробництва, яке приводить до зменшення надходжень до бюджетів усіх рівнів, росту заборгованості, втрати робочих місць, зниження заробітної плати;
- Недосконалість і незавершеність приватизаційних процесів в буряко-цукровій галузі;
- Порушують цілісний паритет, який спричиняє вимивання обігових коштів спочатку сільськогосподарських виробників товарів, а згодом і цукрової промисловості;
- Втрачають зовнішні ринки збуту цукру;

- Практично відсутнє кредитування виробника, що вимушено призвело до переходу на бартерні відносини і давальницькі схеми переробки сировини;
- Не досить добре розвинуті ринкові відносини у сфері виробництва, реалізації і переробки цукру;
- Інтервенція на український ринок цукру з цукро-містких продуктів, насіння та тростини;
- Практично повна відсутність інвестицій у галузь, її непривабливість для зарубіжних і вітчизняних стратегічних інвесторів;
- Немає правових основ організації виробництва та регулювання ринку цукру, та чіткого законодавства;
- Різне скорочення цукрових заводів і матеріально-технічного бкряко-сіючих господарств;
- Занадто висока собівартість продукції.

Прогнозні та сьогоднішні ціни вартості цукру в Україні вищі ніж на світових ринках. Тому цукрова промисловість України на сьогодні не є конкурентно спроможною. Конкуренція є жорсткою з боку виробників дорожчого цукру, та дешевого тростинного, які одержують субсидування. Є тенденція розміщувати виробництво поблизу великих центрів споживання, тому що перевезення білого цукру дорого обходиться. Отже перевагу заводи цукру в Україні будуть мати на внутрішньому ринку.

Невиконання державою її ж встановлених правил ринку, та диспаритет цін сильно б'є по інвестору та переробнику, який уже вагається на рахунок того чи варта вкладати кошти в цукрову галузь в майбутньому. Ці фактори призвести до глибокого занепаду виробництва цукру та пригальмувати досягнуте в перше за останнє десятиліття його зростання.

На мою думку зараз в Україні потрібно формувати регульований ринок цукру, а ключовою фігурою на ньому повинен бути його виробник. Функціонування такого ринку можливе лише за умов його завершеності та цілісності, це доведено з теоретичних позицій та практики. Ринок не зможе повністю функціонувати або не функціонуватиме взагалі хоч без якогось одного елемента. Сьогоднішні проблеми на ринку цукру свідчать про не

відпрацьованість та недосконалість механізму виходу на зовнішній та формування внутрішнього ринку.

На мою думку, необхідно сформувати відповідний ринковий економічний механізм, та спочатку механізм цінового управління з урахуванням особливостей виробництва сировини, збуту та споживання цукру. Велику загрозу аграрному секторі економіки України несе вільний, стихійно створений нерегульований ринок цукру.

Також державі необхідно налагодити зв'язки щодо поставки великої кількості цукрової тростини для її переробки. Разом з тим варто створити умови для зацікавлення сільського населення у збільшенні насаджень цукрового буряка. Це має дати такі позитивні наслідки:

- 1) підвищення ВВП;
- 2) зростання експорту закордон;
- 3) підвищення зацікавленості відчизняних і зарубіжних інвесторів;
- 4) зменшення кількості часу простоювання цукрових заводів;
- 5) зростання зайнятості, добробуту населення тощо.

Таким чином про розвиток ринку цукру України можна заключити наступне:

1. Виробничі потужності працюють на 1/3;
2. Тенденція поступового укрупнення компаній виробників цукру зберігатиметься і по кількості заводів, що їм належать і по частці виробленого цукру з одночасним зменшенням загальної кількості неефективних заводів;
3. Галузь із стратегічної перетворилась на дотаційну;
4. Основний споживач – внутрішній ринок України;
5. Відсутність чітких “правил гри” з боку держави на даному ринку;
6. Встановлення кожного року квоти “А” на виробництво цукру.

Список використаної літератури

1. Билян Петр. Потенциометр : [производство сахара в Україні] [Текст] / Петр Билян, Михаил Дикаленко, Алла Мадай // Бизнес. – 2010. – 26 апреля (№17) : Спецвыпуск. – С. 65-66.
2. Білоусова Наталія. "Тягар" солодкого дефіциту : [цукор подорожчає на 8-15%] [Текст] / Наталія Білоусова // День. – 2010. – 11 листопада (№206). – С. 5.
3. Бобов Геннадій. Формування високоефективного цукробурякового виробництва у Черкаській області [Текст] / Геннадій Бобов // Економічний аналіз. – 2011. – Вип. 9, ч. 2. – С. 52-55.
4. Боляновська Д.С., Бурак Є.І., Мамчин Р.О., Здрок О.В. Стан і проблеми ринку цукру в Україні // Збірник наукових праць національного університету "Львівська політехніка" - 2013 р. №3 (12). – С. 167-170.
5. Варченко О.М. Система аграрного маркетингу бурякоцукрової галузі // Вісник Львівського державного аграрного університету. Сер. "Економіка АПК." – 2001. – № 8. – С. 304–310.
6. Данькевич О.Г. Перспективи бурякоцукрового виробництва в Україні // Збірник наукових праць НУХТ. Економіка. №23, 2007. – Київ: НУХТ, 2007. - 155с. (с.13-16).
7. Дикаленко Михаил. Сладкий компромис: [сахарная промышленность] [Текст] / Михаил Дикаленко // Бизнес. – 2009. – 20 апреля (№16). – С. 68-69.
8. Дикаленко Михаил. Пескостопие : [производство сахара] [Текст] / Михаил Дикаленко, Элина Московчук // Бизнес. – 2010. – 22 ноября (№47). – С. 69-70.
9. Динько Інна. Сучасний стан цукрової галузі України: проблеми та перспективи розвитку [Текст] / Інна Динько // Економіст. – 2012. – № 4. – С. 40-41.
10. Економічна теорія: підручник / В. Г. Чепінога. – К. : Юрінком Інтер, 2011. – С. 229-232.
11. Красняк О.П. Тенденції розвитку ринку цукру України: проблеми та перспективи // Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки). - № 2 (18). – С. 261-268.
12. Наказ Міністерства аграрної політики України "Про виробництво і поставку цукру на внутрішній ринок" від 12.09.2007 р. [Текст] // Офіційний вісник України. – 2007. – 1 жовтня (№71). – С. 50-53.